

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення правового регулювання питань кримінального провадження» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=44779&pf35401=237431>.
2. Таганцев Н.С. Курс русского уголовного права: Учение о преступлении. Часть общая / Н.С. таганцев. – СПб. : Тип. М.М. Стасюлевича, 1874. – С. 292.
3. M. W. Jr. Shealy, "A Reasonable Doubt About 'Reasonable Doubt,'" *Oklahoma Law Rev.*, vol. 65, no. 225, pp. 225–302, 2013.
4. J. Q. Whitman, *The Origins of Reasonable Doubt: Theological Roots of the Criminal Trial*. Yale University Press, 2008, p. 286.
5. B. J. Shapiro, *Beyond Reasonable Doubt and Probable Cause: Historical Perspectives on the Anglo-American Law of Evidence*. University of California Press, 1991, p. 365. Available at: <http://ark.cdlib.org/ark:/13030/ft409nb30v/>
6. A. A. Morano, "A Reexamination of the Development of the Reasonable Doubt Rule," *Bost. Univ. Law Rev.*, vol. 55, pp. 507–528, 1975.
7. T. Waldman, "Origins of the Legal Doctrine of Reasonable Doubt," *J. Hist. Ideas*, vol. 20, no. 3, pp. 299–316, Jun. 1959.
8. S. Sheppard, "The Metamorphoses of Reasonable Doubt: How Changes in the Burden of Proof Have Weakened the Presumption of Innocence," *Notre Dame Law Rev.*, vol. 78, no. 4, pp. 1165–1249, 2003.
9. *Victor v. Nebraska* 511 U.S. 1 (1994).
10. J. H. Langbein, R. L. Lerner, and B. P. Smith, *History of the Common Law: The Development of Anglo-American Legal Institutions*, 2nd ed. Austin: Wolters Kluwer Law & Business, 2009, p. 1141.
11. P. R. Hyams, "Trial by ordeal: the key to proof in the early common law," in *On the Laws and Customs of England: Essays in Honor of Samuel E. Thorne*, A. S. Morris, Ed. University of North Carolina Press, 1981, p. 426.
12. R. D. Groot, "The Early Thirteenth-Century Criminal Jury," in *Twelve Good Men and True: The Criminal Trial Jury in England, 1200-1800* [1988], J. S. Cockburn and T. A. Green, Eds. Princeton: Princeton University Press, 2014, p. 434.
13. B. J. Shapiro, *Probability and Certainty in Seventeenth-Century England: A study of the Relationships between Natural Science, Religion, History, Law, and Literature*. Princeton: Princeton University Press, 1983, p. 347.
14. J. F. Stephen, *A history of the criminal law of England*. Routledge, 1996, p. 1703.
15. J. Schickore, *Scientific Discovery*, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, (Spring 2014 Edition), Edward N. Zalta (ed.). Available at: <http://plato.stanford.edu/archives/spr2014/entries/scientific-discovery/>

УДК 341.2

ПОНЯТТЯ ДОМАШНЬОГО АРЕШТУ

CONCEPT HOUSE ARREST

Шелякін О.С.,

*ад'юнкт кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ*

У статті розглянуто етимологічні та теоретичні основи, пов'язані із загальними положеннями дефініції домашнього арешту. Досліджено зміст та обсяг поняття домашнього арешту у площині системи координат. Запропоновано визначення поняття домашнього арешту, яке ґрунтується на суттєвих (істотних) ознаках цього запобіжного заходу.

Ключові слова: домашній арешт, запобіжний захід, поняття, зміст, обсяг.

В статье рассмотрены этимологические и теоретические основы, связанные с общими положениями дефиниции домашнего ареста. Исследованы содержание и объем понятия домашнего ареста в плоскости системы координат. Предложено определение понятия домашнего ареста, которое основывается на значимых (существенных) признаках этой меры пресечения.

Ключевые слова: домашний арест, мера пресечения, понятие, содержание, объём.

The article examines the etymological and theoretical foundations relating to the General provisions definition of house arrest. Researched the content and scope of the concept of house arrest in the plane of the coordinate system. The proposed definition of house arrest that is based on relevant (essential) characteristics of this measure.

Key words: house arrest, measure of restraint, concept, content and volume.

Постановка проблеми та її актуальність. У юридичній науці проблеми домашнього арешту привертала увагу багатьох вчених і практиків. Водночас не всі з питань є достатньо вивченими та потребують додаткового осмислення. Натепер не має сумнівів щодо характеристики домашнього арешту як нового запобіжного заходу, адже він не був передбачений КПК України 1960 р. [1, с. 66]. Нами попередньо досліджувався історичний аспект означено-

го процесуального інституту, і результат дозволяє стверджувати, що цей запобіжний захід був відомий українському кримінальному судочинству та знаходив своє відображення на різних етапах розвитку держави та права, залежно від історичних умов й право-державотворчих процесів [2, с. 106].

На думку Ю.Г. Овчиннікова, включення домашнього арешту у систему запобіжних заходів розширює можливості гуманізації кримінального

судочинства [3, с. 12]. Разом з цим, аналізуючи поняття домашнього арешту, слід зазначити, що чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) не розкриває поняття цього запобіжного заходу. Так, згідно ч. 1 ст. 181 КПК України домашній арешт полягає в забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або у певний період доби [4]. Зрозуміло, що таке визначення домашнього арешту не є повним та не відбиває усіх ознак (властивостей), що притаманні даному запобіжному заходу.

Визначення поняття домашнього арешту не було сформовано й в попередніх законодавчих актах, які передбачали та регламентували застосування цього запобіжного заходу (Звід законів 1832 р. та Статут кримінального судочинства 1864 р. Російської імперії, КПК УРСР 1922 та 1927 рр.).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Безпосередньо питанням сутності та поняття домашнього арешту були присвячені роботи А.Ф. Безрукавої, В.І. Фаринника, О.Н. Агакерімова, І.Л. Дідюк, Ю.Г. Овчиннікова, Є.В. Салтикова, В.А. Светочева та інших. Саме їх праці зрештою послугували теоретичним підґрунтям для вдосконалення понятійно-категоріального апарату інституту домашнього арешту.

Метою статті є формування визначення поняття домашнього арешту, його структурних елементів на підставі ознак цього запобіжного заходу, що містяться у кримінальному процесуальному законодавстві України та законодавстві інших країн, для того, щоб полегшити розуміння та тлумачення поняття домашнього арешту в Україні та точно і чітко відмежовувати його від суміжних із ним визначень.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до законів логічного мислення поняття будь-якого предмету не може існувати інакше, як втілюючись у слові. Розглядаючи ці категорії у такому контексті, можна стверджувати, що поняття домашнього арешту органічно пов'язано з його визначенням (назвою терміна), яке, в свою чергу, виражено сполученням слів.

У буквальному сенсі «домашній» – це той, що стосується дому та людей і речей в ньому [5]. Відповідно до словника української мови дім – це: 1) будівля, призначена для житла або розміщення різних установ; будинок; 2) приміщення, в якому живуть люди; житло [6].

В свою чергу, «арешт» (від пізня латиської *arrestum* – судова постанова) трактується як позбавлення особистої волі [7]. Разом з цим в українському законодавстві цей термін використовується різними галузями права, серед яких – цивільне, адміністративне, кримінальне та кримінально-процесуальне.

Таким чином, слід зробити висновок, що вибір законодавцем наведених слів не випадковий, їх поєднання дозволяє визначити дефініцію домашнього арешту у вузькому сенсі, яка згідно етимологічних основ даного терміну являє собою офіційну заборону залишати житло.

Подальше дослідження повного поняття домашнього арешту буде розглянуто на прикладі прямокутної системи координат. Умовну структуру цієї поня-

тійної площини утворює зміст (вертикальна вісь) та обсяг поняття (горизонтальна вісь).

Зміст предмету дослідження характеризується кількістю ознак, які необхідні й достатні для формування поняття домашнього арешту та надають змогу виділити його серед інших понять, надавши таким чином специфічність та відмінність.

О.Н. Агакерімов слушно зазначає, що не слід недооцінювати значення ознак у визначенні того чи іншого поняття, «...адже саме завдяки ним формується уявлення про саме поняття, адже вони є його невід'ємними складовими елементами, які утворюють систему, без якої не міг би існувати порядок як у будь-якій сфері взагалі, так і в сфері кримінального провадження зокрема» [8, с. 349]. Характеризуючи домашній арешт, О.Н. Агакерімов, спираючись на дослідження Ю.Г. Овчиннікова, до цих ознак відносить: 1) місце домашнього арешту в системі запобіжних заходів; 2) суб'єктів, щодо яких застосовується домашній арешт; 3) статус суб'єкта, котрий застосовує домашній арешт; 4) види впливу на підозрюваного чи обвинуваченого при застосуванні домашнього арешту [8, с. 350–351].

Поділяючи думку О.Н. Агакерімова щодо обов'язкового дослідження ознак домашнього арешту, вважаємо їх необхідними, однак разом недостатніми, щоб відмежувати даний предмет від іншого. Домашній арешт відрізняється від решти запобіжних заходів також іншими елементами правового регулювання, а саме: строками застосування ухвали слідчого судді, суду, особливим порядком обрання і виконання та іншим.

На нашу думку, за своїм змістом, відповідно до національного законодавства, домашній арешт як запобіжний захід характеризується суворістю обмеження прав і свобод. Домашній арешт – це один з п'яти запобіжних заходів, передбачених ст. 176 КПК України, що розташовані у порядку зростання їх суворості. Відповідно до наведеної градації домашній арешт – найбільш суворий запобіжний захід, після тримання під вартою.

Слід відзначити позитивну динаміку застосування домашнього арешту по всій території України, про що свідчать статистичні показники останніх років. Так, за 12 місяців 2013 року слідчими судами із загальної кількості застосованих запобіжних заходів (52 545) домашній арешт обрано відносно 7 тис. осіб, що становить 13,3%. В 2014 році – відносно 8,1 тис. осіб, що становить 18,7% від загальної кількості застосованих запобіжних заходів (43 358). В першому півріччі 2015 року – відносно 4,5 тис. осіб, що становить 20% від їх кількості (22 493) відповідно [9].

Згідно наведених даних середнє співвідношення домашнього арешту до тримання під вартою в зазначені періоди складає: у 2013 році – 39,3%, 2014 році – 47,1%, 6 міс. 2015 року – 45,5%. Наведене підтверджує доцільність переходу до нових гуманістичних підходів кримінального процесуального законодавства не лише «на папері», але й «на практиці».

Режим обмежень прав і свобод.

Домашній арешт є ізоляційним запобіжним заходом. Відповідно до ч. 1 ст. 181 КПК України він

пов'язаний із ізоляцією особи у житлі (цілодобово або у певний період доби), чим обмежується його свобода пересування поза межами житла. При цьому відокремлення особи від звичайного суспільного середовища досягається в умовах «помірної» ізоляції, що надає їй можливість зберегти себе у соціумі (бути зі своєю родиною, навчатися, працювати тощо), що в порівнянні з триманням під вартою є кроком вперед.

Форма кримінального провадження.

Слід відзначити, що домашній арешт може застосовуватись під час досудового розслідування (з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань) та під час судового провадження (до моменту набрання остаточною процесуальним рішенням законної сили), однак з певними обмеженнями:

1) відповідно до ст. 299 КПК України не допускається його застосування під час досудового розслідування кримінальних проступків;

2) відповідно до ч. 5 ст. 176 КПК України його заборонено застосовувати відносно осіб, яких підозрюють (обвинувачують) у вчиненні окремих злочинів проти основ національної або громадської безпеки (109-114¹, 258-258⁵, 260, 261 КК України).

Статус особи, щодо якої він застосовується.

Відповідно до ч. 2 ст. 181 КПК України домашній арешт застосовується до підозрюваного або обвинуваченого. Слід зазначити, що особливий порядок обрання домашнього арешту до ухвалення обвинувального вирок судом стосується лише двох категорій осіб: народних депутатів і суддів. Разом з цим законодавець не передбачає такої особливості, наприклад, щодо неповнолітніх. Дане питання викликає підвищений інтерес наукової спільноти.

Класифікація злочину за критерієм виду покарання.

Домашній арешт застосовується під час кримінального провадження у зв'язку із підозрою (обвинуваченням) у вчиненні злочину, санкція якого передбачає покарання у виді позбавлення волі, про що зазначено у ч. 2 ст. 181 КПК України.

Статус суб'єктів, що його застосовують.

Відповідно до ч. 4 ст. 176 КПК України домашній арешт застосовується:

1) слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором, або за клопотанням прокурора – під час досудового розслідування;

2) судом за клопотанням прокурора – під час судового провадження.

Таким чином, домашній арешт застосовується тільки незалежними від сторони обвинувачення судовими органами, не пов'язаними із кримінальним переслідуванням підозрюваного або обвинуваченого.

Обмеження, встановлені відносно підозрюваного (обвинуваченого).

Відповідно до ч. 1 ст. 181 КПК України законодавцем встановлено одну заборону щодо підозрюваного чи обвинуваченого. Вона полягає у забороні залишати житло цілодобово або у певний період доби.

Відповідно до ч. 5 ст. 194 КПК України слідчий суддя, суд має право покласти на підозрюваного або обвинуваченого два зобов'язання:

1) прибувати за кожною вимогою до суду або до іншого визначеного органу державної влади;

2) виконувати один або декілька обов'язків, передбачених п.п. 1–9 цієї статті, необхідність покладення яких була доведена прокурором, а саме:

– прибувати до визначеної службової особи із встановленою періодичністю;

– не відлучатися із населеного пункту, в якому він зареєстрований, проживає чи перебуває, без дозволу слідчого, прокурора або суду;

– повідомляти слідчого, прокурора чи суд про зміну свого місця проживання та/або місця роботи;

– утримуватися від спілкування з будь-якою особою, визначеною слідчим суддею, судом, або спілкуватися з нею із дотриманням умов, визначених слідчим суддею, судом;

– не відвідувати місця, визначені слідчим суддею або судом;

– пройти курс лікування від наркотичної або алкогольної залежності;

– докласти зусиль до пошуку роботи або до навчання;

– здати на зберігання до відповідних органів державної влади свій паспорт (паспорти) для виїзду за кордон, інші документи, що дають право на виїзд з України і в'їзд в Україну;

– носити електронний засіб контролю.

Строк дії ухвали слідчого судді, суду.

Кримінальним процесуальним законодавством України встановлено строки дії як домашнього арешту, так і покладених обов'язків, передбачених п.п. 1–9 ч. 5 ст. 194 КПК України:

1) відповідно до ч. 6 ст. 181 КПК України строк дії домашнього арешту не може перевищувати 2-х місяців, у разі необхідності він може бути продовжений в межах досудового розслідування, але не більше 6 місяців. Разом з цим законодавцем не вказаний максимальний строк домашнього арешту під час судового розгляду, який може продовжуватись до закінчення провадження;

2) обов'язки можуть бути покладені на підозрюваного, обвинуваченого на строк не більше 2-х місяців. Даний строк може бути продовжений до 12 місяців, але в межах досудового розслідування.

Суб'єкт, на якого покладено обов'язок контролю встановлених обмежень.

Відповідно до ч. 3 ст. 181 КПК України контроль за поведінкою особи, відносно якої застосовано домашній арешт, здійснюють органи Національної поліції за місцем проживання підозрюваного, обвинуваченого. Разом з цим законодавець не визначив його конкретний підрозділ, що й на даний час є найголовнішим проблемним питанням застосування домашнього арешту на практиці. Позитивним є те, що законодавець чітко визначав дії працівників під час здійснення такого контролю, а саме: право з'являтися в житло цієї особи, вимагати надати усні чи письмові пояснення з питань, пов'язаних із виконанням покладених на неї зобов'язань, а також використовувати електронні засоби контролю. Крім цього, наказом МВС України розроблено та затвер-

джено Положення про порядок застосування таких засобів [10].

Поза тим, коли ми маємо справу з певним поняттям, то нас цікавить не тільки його зміст, а й обсяг. Інакше кажучи, вивчаючи домашній арешт, нас цікавить не лише те, що це таке, його ознаки, а й те, які бувають «домашні арешти», їх види та критерії, що їм властиві.

Відповідно до схеми системи координат обсяг поняття (кількість об'єктів, які охоплює це поняття) можливо визначити, розглядаючи його в площині законодавства інших країн, яке регламентує застосування домашнього арешту.

З урахуванням висловлених нами суджень щодо визначення відмінностей домашнього арешту такими критеріями можуть бути:

1. Цільове призначення.

В ряді держав (Великобританія, Швеція, США, Австралія, Нова Зеландія, Німеччина, Бразилія та інших) домашній арешт застосовується як вид кримінального покарання щодо засуджених [11, с. 60]. На відміну від законодавства України, в якому домашній арешт застосовується виключно в якості запобіжного заходу.

2. Правові наслідки врахування терміну перебування в строк покарання.

Варто відзначити, що кримінальним процесом Російської Федерації передбачено положення, відповідно до якого строк домашнього арешту зараховується в строк тримання під вартою [12, с. 180]. В подальшому цей термін враховується до строку покарання (за умови визнання особи винною у вчиненні інкримінованого йому діяння). В КПК України аналогічного положення не передбачено.

3. Рівень суворості обмежень.

В США функціонує федеральна програма домашнього арешту, яка передбачає три рівня суворості цього заходу. Перший рівень: особа зобов'язана знаходитися в місці проживання кожен день лише у визначені години (зазвичай це нічний час); другий: особа зобов'язана знаходитися в місці свого проживання увесь час, крім часу, необхідного для роботи, навчання, відвідування релігійних служб, отримання медичної допомоги, зустрічей з адвокатом, появи в суді, виконання судових обов'язків; третій: особа має знаходитися в місці свого проживання 24 години кожен день, окрім випадків, пов'язаних з отриманням медичної допомоги, появи в суді [13].

Кримінальний процес України не передбачає такого зростання суворості домашнього арешту, натомість ч. 1 ст. 181 КПК визначено лише те, що підозрюваному, обвинуваченому забороняється залишати житло цілодобово або у певний період доби. Вибір режиму обмежень визначається компетентним органом з урахуванням ризиків та обставин кримінального провадження.

4. Сукупність обставин, що враховуються при обранні.

4.1. Кваліфікація злочину.

В США, Канаді, Англії, Австралії законодавчо закріплено, за які види злочину ні в якому разі неможливо застосовувати домашній арешт. Так, в штаті Новий Південний Захід в Австралії домашній арешт не

може бути застосований за вчинення таких злочинів: умисне вбивство, замах на вбивство, статевий злочин, грабіж зі зброєю, будь-який злочин із застосуванням зброї, насильство в сім'ї над будь-якою особою, з якою особа буде знаходитися в одному житлі під час перебування під домашнім арештом, зловживання наркотиками, торгівля людьми [14, с. 42].

Натомість в Україні домашній арешт заборонено застосовувати за вчинення окремих злочинів проти основ національної або громадської безпеки (109-1141, 258-2585, 260, 261 КК України).

4.2. Ступінь тяжкості злочину.

В Республіці Молдова особливість правового регулювання домашнього арешту полягає в тому, що він обирається відповідно до ступеню тяжкості інкримінованого злочину [11, с. 56]. Таким чином, законодавець обмежив його застосування при розслідуванні особливо тяжких злочинів.

В Україні такого положення не встановлено, законодавець вказує лише на конкретну санкцію статті, яка передбачає позбавлення волі.

4.3. Характеризуючі ознаки особи підозрюваного (обвинуваченого).

Розглянута особливість законодавства Республіки Молдова дозволяє встановити виключення щодо застосування домашнього арешту відносно підозрюваних (обвинувачених) в особливо тяжких злочинах, але ними можуть бути тільки особи у віці понад 60 років, інваліди I групи, вагітні жінки, а також жінки, які мають на утриманні дітей у віці до 8 років [14, с. 169].

Наведений перелік відмінностей правового регулювання домашнього арешту не є виключним, вони стосуються й інших особливостей порядку застосування, зміни та скасування домашнього арешту в законодавстві різних країн. Так, наприклад, В КПК Російської Федерації, Азербайджану, Білорусії, Казахстану, Киргизії, Молдови, Таджикистану всі додаткові обмеження, що можуть бути покладені на особу, містяться в нормі статті, що регулює домашній арешт [14, с. 62], на відміну від КПК України, в якому наведено уніфікований перелік обов'язків, що можуть бути обрані й для інших запобіжних заходів (окрім тримання під вартою).

Висновки. Отже, дотримуючись позиції визначення поняття домашнього арешту із суттєвих (істотних) ознак, які є його невід'ємними складовими елементами, вважаємо, що в Україні домашній арешт – це запобіжний захід, який застосовується для досягнення завдань кримінального провадження за рішенням слідчого судді, суду до особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за вчинення якого законом передбачено покарання у виді позбавлення волі, і полягає у забороні залишення житла цілодобово або у певний період доби з можливим покладенням на неї ряду додаткових, індивідуально визначених зобов'язань.

Безумовно, формат статті не дозволяє вичерпно дослідити питання правового регулювання домашнього арешту, проте ми сподіваємось, що дана публікація сприятиме підвищенню наукового інтересу як в цілому до домашнього арешту, так і до окремих його елементів зокрема.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Москалюк Ю.Д. Домашній арешт і тримання під вартою в системі заходів забезпечення кримінального провадження в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Ю.Д. Москалюк. – Ірпінь, 2015. – 200 с.
2. Шелякін О.С. Окремі аспекти генезису домашнього арешту / О.С. Шелякін // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – № 3–2. – Том 2. – С. 102–106.
3. Овчинников Ю.Г. Домашній арешт як мера пресечения в уголовном процес се : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Ю.Г. Овчинников. – Омск, 2006. – 209 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651 VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page>.
5. Тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://slovopedia.org.ua/30/53409/26093.html>.
6. Тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrlit.org/slovnnyk/>.
7. Електронний словник Vselova [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vselova.com.ua/word/%D0%90%D1%80%D0%B5%D1%88%D1%82-5462u>.
8. Агакерімов О.Н. Дефініція поняття «домашній арешт» як запобіжного заходу: вітчизняний та зарубіжний погляди / О.Н. Агакерімов // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 5. – С. 349–351.
9. Аналіз судової статистики щодо розгляду справ і матеріалів місцевими загальними судами, апеляційними судами областей та м. Києва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.sc.gov.ua/ua/sudova_statistika.html.
10. Про затвердження Положення про порядок застосування електронних засобів контролю : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 09.08.2012 № 696 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.
11. Светочев В.А. Домашний арешт как мера пресечения в уголовном процессе Российской Федерации : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В.А. Светочев. – Калининград, 2009. – 213 с.
12. Коваленко В.В. Кримінальний процес : [підручник] / за заг. ред. В.В. Коваленка, Л.Д. Удалової, Д.П. Письменного. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 544 с.
13. Darren Gowen Overview of the Federal Home Confinement Program 1988–1996, 64 FedProbation 11, 12(2000). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uscourts.gov/uscourts/FederalCourts/PPS/Fedprob/2000decfp.pdf>.
14. Безрукава А.Ф. Домашній арешт в системі запобіжних заходів у кримінальному процесі України : дис. канд. юрид. наук : 12.00.09 / А.Ф. Безрукава. – Дніпропетровськ, 2013. – 225 с.